

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

Деревянко Богдан Володимирович

д.ю.н., професор

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН НА РИНКУ КРИПТОВАЛЮТИ

Вступ.

Сучасний ринок криптовалют з'явився відносно недавно. Найпершим, найбільш відомим і найбільш поширеним у світі видом криптовалюти є криптовалюта біткойн (від англ. – Bitcoin або BTC). У попередніх роботах нами вказувалося, що цей вид криптовалюти було описано у мережі Інтернет і розпочато емісію та обіг на початку 2009 року особою чи групою осіб або компанією під ім'ям Сатоші (Сатосі) Накамото (Satoshi Nakamoto) [1, с. 34; 2, с. 60]. Початок обігу криптовалюти характеризувався її низькою вартістю через найвищий обсяг емісії. Обсяг наступних емісій змінювався на основі програми обігу криптовалюти за формулою геометричної прогресії на вибування. Першою операцією з придбання за віртуальні гроші реального товару була операція, за якою громадянин США Ласло Ханеч придбав дві піци за десять тисяч біткойнів у травні 2010 року. З тих недалеких часів до сьогодні на ринку криптовалют відбулися значні зміни. Зараз у світі функціонує більш ніж тисяча видів криптовалюти, а десять тисяч біткойнів коштують більш ніж 70 млн. доларів США. Функціонування ринку і кожного виду криптовалюти на основі комп'ютерної програми, втручання в роботу якої навіть її розробників неможливе, анонімність та незворотність операцій зробили цей ринок потенційною загрозою для економічної безпеки держави. Саме названі особливості криптовалюти зробили її привабливою для

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

проведення шахрайських оборудок та інших протизаконних операцій. Сьогодні часто у криптовалюти викрадачі вимагають викуп за викрадених людей чи протиправно утримуване майно, криптовалютою розраховуються за купівлю зброї та наркотиків тощо. Проте увага злочинців не повинна стати причиною заборони обігу криптовалюти. Якщо керуватися цим аргументом, то тоді слід було б припинити діяльність більшості закладів освіти, охорони здоров'я, органів державної влади та місцевого самоврядування, повністю припинити будувати та ремонтувати автомобільні дороги тощо. А отже, держава має вивчити особливості функціонування ринку криптовалюти і намагатися сполученням імперативних і диспозитивних методів наскільки це можливо впливати на обіг криптовалюти для забезпечення публічних і приватних інтересів та мінімізації загроз економічній безпеці.

Виклад результатів дослідження.

У багатьох державах світу діє вільний ринок криптовалюти. В інших є часткові обмеження, поєднані із елементами хоча б поверхового контролю та оподаткування усіх чи окремих операцій, здійснюваних за посередництва того чи іншого виду криптовалюти. Серед таких держав можна назвати Австралію, Австрію, Болгарію, Бразилію, Ізраїль, Канаду, КНР, Норвегію, Сінгапур, США, Таїланд, ФРН, Хорватію, Швейцарію, Японію та інші. У попередніх дослідженнях нами вказувалося, що у цих країнах криптовалюту не розглядають як загрозу національній валюті. Там якщо і є відповідальність за порушення у відносинах із криптовалютою, то об'єктом злочину чи правопорушення є не нормальне функціонування національної валюти та фінансової системи, а, скоріше, публічні суспільні відносини у сфері фіскальної політики держави. Відповідно, і саме правопорушення

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

полягає в ухиленні від сплати податків з доходів, отриманих від операцій із криптовалютою [3, с. 55]. В Україні НБУ вважає «чужу» криптовалюту загрозою національній грошовій одиниці і, відповідно, економічній безпеці держави. У даному випадку слово «чужа» застосовується до усіх видів криптовалюти, замовником та розробником програми функціонування якої виступив не сам НБУ, КМУ та/або інший центральний орган виконавчої влади України. Враховуючи те, що сьогодні жоден із таких органів України не замовив, не розробив і не запустив програму функціонування криптовалюти, для НБУ усі наявні у світі більш ніж 1000 видів криптовалюти (серед них навіть функціонує вид криптовалюти із назвою «карбованець») є «чужими».

Слід з'ясувати чим викликано таке ставлення НБУ, тобто яке законодавство стоїть на заваді вільного обігу криптовалюти, а також у чому НБУ бачить загрозу.

Отже, щодо першого. Конституцією України у статті 99 вказано, що грошовою одиницею України є гривня, а забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ [4]. У розвиток цього положення статтею 32 «Грошова одиниця» Закону України «Про Національний банк України» визначено, що грошовою одиницею України є гривня, що дорівнює 100 копійкам. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. Офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється [5]. Статтею 192 «Гроші (грошові кошти)» Цивільного кодексу України визначено, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

– гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом [6].

Викликають певну цікавість і мають бути проаналізовані положення статей 3 і 4 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Так, пунктом 3.3 статті 3 «Кошти в Україні» цього Закону визначено, що гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків [7]. Як бачимо, у цій нормі у більшій мірі ведеться мова про захист гривні та її винятковість, аніж про заборону інших платіжних засобів. У попередніх нормах – пунктах 3.1 та 3.2 вказується відповідно: «Кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках)» і «Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість» [7]. У нормі пункту 3.1 взагалі ведеться мова про те, що кошти можуть існувати у безготівковій формі – як варіант – формі записів на рахунках у банках. Криптовалюта за своєю суттю якраз і функціонує у формі запису, проте не у банку, а у комп'ютерній програмі. І саме на можливість цього вказується у Законі. І жодного натяку на можливість покарання порушників саме у названих нормах Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» немає.

Частиною першою статті 5 «Розрахунки» Закону України «Про валюту і валютні операції» задекларовано, що гривня є єдиним законним платіжним засобом в Україні з урахуванням особливостей, встановлених частиною другою цієї статті, і приймається без обмежень на всій території України для проведення розрахунків, а у частині другій цієї статті визначено групи операцій, за якими можуть проводитися розрахунки в іноземній валюті, у

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

гривні, а також у банківських металах [8]. Можливості проведення хоч якихось операцій хоча б у якомусь виді криптовалюти Закон не передбачає.

Як бачимо, серед норм наведених НПА найбільш новими є останні, оскільки Закон України «Про валюту і валютні операції» було прийнято 21 червня 2018 року, тобто після початку і продовження кількарічної полеміки у суспільстві стосовно легалізації чи заборони проведення операцій із криптовалютою. Очевидно, що законодавець пристав на позицію НБУ, яка не змінилася із 2014 року. Саме цим роком датується Роз'яснення НБУ щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin, яким НБУ визнав біткойн як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства [9]. Зрозуміло, що сьогодні це роз'яснення має бути оновлене та уточнене, якщо не замінене іншим. Якщо його трактувати з точки зору «букви закону», то виходить що НБУ не визнає засобом платежу лише криптовалюту біткойн, а проти використання інших із більш ніж 1000 видів криптовалюти нічого не висловлює. Якщо ж розглядати ситуацію з точки зору «духу закону», то безумовно на прикладі біткойну НБУ визнає грошовим сурогатом криптовалюту будь-якого виду. Просто біткойн є першим і найбільш поширеним видом криптовалюти, акти з врегулювання відносин із якою є прецедентними по відношенню до інших видів криптовалюти. А отже, НБУ послідовно відстоює позицію стосовно невизнання криптовалюти законним видом платежу, а Верховна Рада погоджується із цією позицією при прийнятті законів.

Тепер щодо другого. Загалом це «друге» і є основним і таким, що викликало необхідність підготовки цієї глави монографії. Загальновідомо з часів античної і середньовічної історії, що право карбувати гроші й

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

емітувати власну валюту підвищувало рівень того державного утворення, якому це вдавалося. За право випуску власних грошей боролися між собою держави, заможні феодала та великі об'єднання людей (зокрема і таємні чи напівтаємні організації). Емісіонер завжди має можливість випуску надлишку грошової маси для забезпечення власних економічних потреб. А будь-який конкурент у цій справі може бути визнаний ворогом. Тому з одного боку ситуація, в якій НБУ не допускає альтернативи, виглядає виправданою, а з іншого – «полюванням на відьом».

Через застосування методів порівняння та аналогії наведене наприкінці попереднього абзацу можна сприймати буквально і писати без лапок. Дійсно, середньовічна церква боролася із відьомством та знахарством через конкуренцію у конкурсі за «душі віруючих», а насправді – за їхні гроші; керівництво деяких сучасних церков, сект та культів не визнає і забороняє інші у боротьбі за гроші наявних та потенційних віруючих чи сектантів; в СРСР держава надто жорстко боролася із самогонварінням (були відповідні статті у Кодексі про адміністративні правопорушення УРСР та інших колишніх республік та навіть у Кримінальному кодексі УРСР – стаття 149 «Виготовлення і збут самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення») не через турботу за здоров'я громадян, а через можливість втрати мільярдів рублів прибутків від необгрунтовано завищеної доданої вартості у ціні на одиницю алкогольної продукції. Таких прикладів можна наводити багато. Вони виглядають правдоподібними завдяки застосуванню того ж методу порівняння. Проте цього разу порівнювати треба відносини не в історичному чи різногалузевому аспекті, а відносини зі ставлення щодо нормативного забезпечення обігу криптовалюти в Україні та інших державах. За рівнем ВВП у валовому еквіваленті та з розрахунку на душу населення Україна сьогодні значно програє багатьом державам світу.

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

Так, у 2018 році за даними МВФ ВВП України становив 124,603 млрд. доларів США [10]. У таблиці 1 наведено місце у світі за обсягом ВВП у 2018 році кожної із названих вище у главі держав, де повністю чи частково легітимізовані операції із криптовалютою, а також України.

Таблиця 1.

ВВП окремих держав світу за 2018 рік за даними МВФ¹

Місце серед держав світу	Країна	ВВП у млн. доларів США
1	2	3
1	США	20 494 050
2	КНР	13 407 398
3	Японія	4 971 929
4	ФРН	4 000 386
9	Бразилія	1 868 184
10	Канада	1 711 387
12	Австралія	1 418 275
20	Швейцарія	703 750
26	Таїланд	487,239
27	Австрія	457 637
29	Норвегія	434 937
33	Ізраїль	369 843
35	Сінгапур	361 109
58	Україна	124 603
74	Болгарія	64 963
75	Хорватія	60 688

¹ Складено за даними МВФ [10].

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

У таблиці держави розташовано за спаданням обсягу ВВП. Як видно, ВВП, менший за український, у 2018 році серед названих країн мали лише дві – Болгарія та Хорватія. Проте населення першої становить трохи більше, ніж 7 млн. осіб, а другої – трохи більше, ніж 4 млн. осіб.

Тепер порівняємо наведені макроекономічні показники держав із показниками капіталізації криптовалюти. За програмою обігу найпоширенішої криптовалюти біткойн найбільшу кількість її одиниць буде емітовано до початку 2030-х років. Тоді вона становитиме приблизно 42 млн. одиниць. Якщо умовно прийняти сьогоднішній курс одного біткойна за 7 тисяч доларів США та умовно прийняти, що максимальна емісія біткойнів відбулася сьогодні, то капіталізація ринку лише криптовалюти біткойн становила б сьогодні 294 млрд. доларів США, тобто більше ніж дворічний ВВП України. Як бачимо з таблиці, уже у Сінгапура показник річного ВВП за 2018 рік є більшим за умовний показник капіталізації біткойнів. А отже, якщо для фінансової системи країн, розташованих у верхній частині наведеної таблиці (наприклад, США, КНР, Японії, ФРН і далі) світовий обсяг обігу біткойнів не становить серйозної загрози (до того ж власники криптовалюти є громадянами або підданими різних країн і здійснюють операції із криптовалютою у різних країнах), то для України легальний чи нелегальний вихід хоча б певної частки лише одного виду криптовалюти – біткойну на фінансовий ринок може становити загрозу. А така можливість цілком імовірна, оскільки Україна уже сьогодні входить до десятки (а на думку багатьох аналітиків і до п'ятірки) країн за рівнем обігу та «майнінгу» (генерування, вирахування, емісії тощо) криптовалюти.

Наведені вище міркування більш ніж переконливо виправдовують перестороги НБУ, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України – гривні. І саме через потребу у захисті

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

національної грошової одиниці НБУ послідовно відмовляється визнавати криптовалюту законним засобом платежу. Наприкінці свого «Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin» НБУ вказує, що «...міжнародне поширення таких платежів робить цю категорію послуг привабливою для протиправних дій, у тому числі відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму»; наголошує на несенні ризиків за використання в розрахунках «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin самими їх учасниками; та рекомендує громадянам використовувати послуги лише тих платіжних систем, систем розрахунків, які внесені НБУ до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури [9]. Як видно із роз'яснення, НБУ не вважає криптовалюту засобами платежу, проте прямо і не забороняє їх проведення. Він лише попереджає їх учасників, що не буде захищати їхні права у випадку порушення іншими (зокрема й іноземними) учасниками відносин на ринку криптовалюти, а також рекомендує користуватися послугами відомих платіжних систем тощо. Виходячи із конституційного принципу «дозволено все, що не заборонено законом», громадяни та суб'єкти господарювання України не обмежені у можливості проводити операції за посередництва криптовалюти. А прив'язка до місця вказівкою у законах «в Україні», враховуючи віртуальний характер криптовалюти, виглядає нікчемною. Однак український законодавець може бути непередбачуваним, залежним від політичної чи іншої ситуації. Тому закріплене в Конституції правило дії «зворотної сили закону» в часі може бути порушено. І приклади таких порушень можна навести стосовно суб'єктів господарювання – коли законодавець обмежив у правах інвесторів на початку 2000-х років, а стосовно громадян буквально нещодавно,

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

скасуванням дії «зеленого» тарифу для домашніх наземних сонячних електростанцій потужністю до 30 кВт, у тому числі не лише до нових, а і до тих, які вже діяли до прийняття цієї обмежувальної норми. За два роки до цього нами вказувалося на можливість порушення правила «зворотної сили закону» у часі в операціях із криптовалютою. Одним із ризиків проведення операцій із криптовалютою нами було визнано правовий ризик, що полягає у відсутності правового регулювання здійснення операцій із криптовалютами, рекомендації НБУ не проводити такі операції, покладання захисту законних інтересів на самих власників гаманців криптовалют, вказівкою на заборону їх використання в силу декількох норм у законодавстві і можливість застосування не названих прямо заходів відповідальності [1, с. 38]. І саме можливість застосування до порушників рекомендації НБУ реальних санкцій різногалузевої спрямованості з одного боку може знижувати активність українських компаній і громадян на ринку криптовалюти, а з іншого – прямо порушувати і права громадян, і норми Конституції та законів України.

Таким чином, сьогодні ринок криптовалюти в Україні (якщо вказівка «в Україні» може бути доречною при застосуванні до операцій в мережі Інтернет) існує окремо від правового та фінансового поля держави. Він і не дозволений, проте і не заборонений. Таким чином його статус нагадує статус ринку грального бізнесу, забороненого «де-юре» та працюючого «де-факто». Після заборони грального бізнесу у його учасників відпала необхідність сплачувати податки. А іншими словами – держава фактично надала податкові пільги гральному бізнесу. А учасники ринку криптовалюти в Україні ще і не розпочинали сплачувати податки. Тобто тактика НБУ та держави загалом із захисту економічної безпеки від ризиків ринку криптовалюти, спрямована на ігнорування наявності останнього, навряд чи себе виправдає. Скоріше навпаки. Учасники ринку криптовалюти,

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

користуючись безподатковим режимом, кілька років отримують додаткові ресурси і накопичують статки у криптовалюти різних видів. І після досягнення певного рівня капіталізації та певної критичної кількості громадян і суб'єктів господарювання України - учасників ринку криптовалюти, вони можуть «вийти назовні», активно купуючи різноманітні товари та ресурси на території України за криптовалюту, тим самим применшуючи вагу офіційної грошової одиниці і провокуючи інфляцію. А тому стратегія і тактика НБУ, рівно як і держави загалом по відношенню до правового регулювання ринку криптовалюти повинна змінитися.

По-перше, слід врегулювати ці відносини на законодавчому рівні. У цьому зв'язку слід зазначити, що 10 жовтня 2017 року у Верховній Раді України було зареєстровано проект закону «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 від 6 жовтня 2017 року. Оскільки вже більш ніж півтора роки цей проект не було винесено на голосування, тобто було проігноровано законодавцем, то виникає необхідність скоріше розробки нового проекту, аніж аналізу та удосконалення цього. Проте у будь-якому випадку на нормативному рівні **слід розрізняти операції із:**

- 1) «майнінгу» (вирахування, видобутку, генерування, емісії тощо) криптовалюти;
- 2) депозитні операції з криптовалютами за посередництва крипто-банків;
- 3) операції з обміну криптовалют різних видів;
- 4) операції з обміну криптовалют на класичні валюти держав світу;
- 5) операції із придбання товарів, робіт, послуг за криптовалюту.

Виходячи із виду операцій, держава повинна запроваджувати їх регулювання та оподаткування. У будь-якому випадку застосування заходів навіть поверхового державного контролю підвищить рівень відповідальності хоча б окремих учасників ринку криптовалюти і дозволить одержати хоча б

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

якись податкові надходження, а також задекларує наміри держави захистити свою економічну безпеку на ринку криптовалюти. При цьому наявність відносно недосконалого та поверхового законодавства краща за його повну відсутність.

Повертаємося до регулювання за видами операцій. Однією із характерних рис операцій із криптовалютами є їх анонімність. Натомість ще однією ознакою є відкритість. Ці характеристики не суперечать одна іншій. Друга означає, що будь-хто на екрані комп'ютера, що має доступ до мережі Інтернет, може побачити рух криптовалюти на певному рахунку. А перша означає, що власника цього рахунку узнати практично неможливо. Тому держава може отримати інформацію про наявність криптовалюти та проведені із нею операції певною людиною чи суб'єктом господарювання лише у трьох випадках – 1) коли людина чи суб'єкт самі повідомлять державу; 2) оперативним шляхом; 3) від професійних співробітників служб по боротьбі із злочинами в сфері інтернет-технологій. Про здійснення операцій із «майнінгу» держава може також дізнатися через банальну візуальну перевірку наявності обладнання та надмірне споживання електричної енергії. Третій випадок майже нереальний, оскільки рівень такого фахівця повинен бути надзвичайно високим. Такі фахівці в абсолютній більшості на умовах повної анонімності уже працюють на забезпечення інтересів найбільших банків та ТНК світу. Інші випадки є цілком реальними.

Логічним виглядає застосування комплексного державного підходу до регулювання відносин на ринку криптовалюти. Такий підхід має визначатися обґрунтованістю та наступальністю.

На першому етапі держава може нагадати державним службовцям їхнє зобов'язання подавати інформацію про наявність коштів у криптовалюти

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

у них або їхніх близьких родичів із підвищенням відповідальності за невиконання чи неналежне виконання такого зобов'язання. Завдяки цьому частина ринку криптовалюти добровільно відкриється державі. Тим більше, що проста наявність ID-гаманця криптовалюти, навіть із певною сумою її одиниць, не може бути одразу об'єктом оподаткування. Натомість страх через можливість отримання такої інформації державою оперативним чи іншим шляхом із загрозою зазнання певних санкцій чи втрати посади сприятиме добровільному розкриттю інформації. Таким чином у КНР контролюючі органи дізнаються про наявність у громадян криптовалюти безпосередньо від них самих, оскільки свою справу роблять можливість застосування до порушників надто жорстких санкцій та частковий контроль державою мережі Інтернет. Очевидно, що таким же шляхом іде РФ та деякі інші країни, в яких частково обмежуються права та свободи людини. Зрозуміло, що в Україні в силу історичних, ментальних та політичних особливостей свобода Інтернету залишиться, проте підвищення санкцій може все ж таки зробити свою справу.

На другому етапі (можливо одночасно із першим) держава може запровадити оподаткування операцій із «майнінгу» криптовалюти. Нами проводилося порівняння класичної господарської діяльності із «майнінгом» [11] і неодноразово пропонувалося запровадити оподаткування «майнінгу» [3; 12]. І дійсно, із п'яти ознак, що характеризують економічну сутність в якості правосуб'єктного утворення, чотири у повній мірі притаманні «майнерам», а п'ята ознака носить у більшій мірі суб'єктивний характер. Діяльність «майнерів» криптовалюти та інших учасників ринку криптовалюти в Україні здійснюється у сфері суспільного виробництва і спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. А тому

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

для визнання її господарською не вистачає лише волі законодавця щодо зняття заборони та запровадження правової регламентації операцій із криптовалютою. Подальший розвиток господарського та іншого законодавства повинен спрямовуватися на введення зобов'язань із реєстрації «майнерів» криптовалюти в якості СПД, запровадження ліцензування їх діяльності, оподаткування доходів від неї, нормативного визначення заходів відповідальності до порушників і забезпечення повноцінного державного регулювання і стимулювання такої діяльності за посередництва основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, названих у частині 2 статті 11 Господарського кодексу України [13], та інших [11, с. 173]. До операцій з «майнінгу» слід запровадити і проходження процедури ліцензування. Приписами або підставами до цього мають стати високий ступінь рентабельності цього виду діяльності, а також високий рівень соціальної значущості, а також соціальної безпеки, пов'язаний із постійною роботою електричних приладів та споживанням значної кількості електроенергії, що становить загрозу протипожежній безпеці. Через високий рівень соціальної значущості та наявність загроз стабільності функціонування національної грошової одиниці України органом ліцензування діяльності із «майнінгу» має бути визначена СБУ.

На користь запровадження ліцензування та оподаткування операцій із «майнінгу» свідчить можливість держави ефективно виявляти та контролювати діяльність «майнерів». Нами зазначалося, що одним із головних аргументів на користь визнання видобутку («майнінгу») криптовалюти видом господарської діяльності та запровадження оподаткування доходів, отриманих від цієї діяльності, є можливість забезпечення ефективного виявлення осіб та суб'єктів господарювання, які

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

цим видом діяльності займаються. Фіскальні органи, орган ліцензування (майбутній) – СБУ, правоохоронні органи можуть зробити це через показник дуже високого рівня споживання електроенергії [3, с. 56].

Нами також вказувалося, що запровадження оподаткування операцій із видобутку («майнінгу») криптовалюти має відбуватися шляхом внесення доповнень до Податкового кодексу України [14], а ставку податку на прибуток пропонувалося визначити такою ж, як і для переважної більшості видів господарської діяльності [3, с. 56]. Разом із цим нами вказувалося, що до порушників можуть бути застосовані норми Кримінального кодексу України (зокрема, статті 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)») [15] та/або норми Кодексу України про адміністративні правопорушення (зокрема, статей 163-1; 163-2; 163-3; 163-4) [16; 3, с. 56]. А сьогодні до зазначеного слід запропонувати посилити адміністративну та кримінальну відповідальність, наприклад, визначивши як кваліфікуючу ознаку правопорушення чи злочину спосіб їх вчинення – «операції на ринку криптовалюти». А для заохочення та підтримки «майнерів» у комплексі із цим можна запровадити короткотермінові (до одного року) «податкові канікули» [12, с. 119].

На третьому етапі держава може запровадити оподаткування операцій із обміну криптовалюти на гривню чи іноземну валюту, а також оподаткування операцій із купівлі-продажу товарів, робіт чи послуг за криптовалютою. У цьому випадку ставка податку має бути невеликою (краще значно меншою від одного відсотка від суми транзакції), а покарання максимально жорстким. Але перед реалізацією цього етапу держава має ретельно порахувати і визначитися які саме операції оподатковувати. На перший погляд уявляється, що тут має бути застосовано суб'єктний та територіальний критерій. Тобто оподатковуватися повинні операції за участі

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

громадян України та суб'єктів господарювання, зареєстрованих в Україні, – резидентів; а також операції з купівлі товарів, робіт, послуг, що знаходяться, виконуються чи надаються на території України. Але можуть бути застосовані й інші критерії. Ці питання потребують додаткового осмислення, чому й винесені на третій етап.

На четвертому етапі держава може піднімати питання щодо контролю (хоча б часткового) та оподаткування діяльності фірм - надавачів послуг з відкриття та обслуговування ID-гаманців криптовалюти, крипто-банків та крипто-бірж. Але ці питання потребують ще більш тривалого та ґрунтовного дослідження й обґрунтування.

І нарешті, **на п'ятому етапі** (може реалізовуватися одночасно із третім чи четвертим) держава може реалізувати один чи декілька власних проєктів на ринку криптовалюти світу – розробити і запустити програму нового одного, а краще декількох, виду/видів криптовалюти. Гіпотетично зробити це сьогодні може будь-яка держава, її орган, громадська організація, суб'єкт господарювання, особа чи група осіб, яка має достатні знання та глибокі навички програмування та роботи в мережі Інтернет. Як вказувалося вище, сьогодні у світі функціонує вже більш ніж 1000 одиниць криптовалюти. Переважну більшість із них будь-яка особа із достатніми знаннями, навичками та технічним забезпеченням може «майнити» (програма функціонування окремих видів криптовалюти не передбачає можливості «майнінгу», а емісія здійснюється комп'ютерною програмою у запрограмовані строки), й абсолютно усі з них будь-яка особа може обмінювати на інші види криптовалюти чи класичні валюти держав світу. Життєздатність криптовалюти певного виду, рівно як і вартість її одиниці, залежить від попиту на неї. А тому нові види криптовалюти навряд чи

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

одразу будуть користуватися попитом без додаткової сторонньої підтримки та реклами. Таку підтримку і рекламу має забезпечити держава.

Зрозуміло, що після запуску програми функціонування нового виду криптовалюти держава як і будь-які інші особи не зможе контролювати її емісію. Єдине, що вона зможе, так це придбати значну кількість одиниць нової валюти при першій емісії за відносно невеликі гроші в надії, що на неї буде значний попит і підвищиться ціна. А для сприяння зростанню попиту на власну криптовалюту доцільно у місцях ділової активності в межах країни (а краще і за її межами) встановити термінали, розраховані на купівлю криптовалюти за готівкові гроші і навпаки. При цьому ще більш ефективним буде залучення значної кількості фахівців-консультантів, які знаходитимуться в одному приміщенні із терміналами і допомагатимуть потенційним власникам криптовалюти і користувачам ID-гаманцями у здійсненні операцій з відкриття таких гаманців та купівлі-продажу (для прикладу, це можуть бути приміщення обласних відділень НБУ і великих комерційних банків (у першу чергу державних), а фахівці-консультанти – економістами або касирами). У випадку проведення операцій із купівлі-продажу криптовалюти, укладання угод із розрахунку криптовалютою через державні термінали, держава зможе заробляти свій відсоток від операції й автоматично стягувати суми податків. Але у будь-якому випадку і для запровадження нового виду криптовалюти, і для оподаткування операцій із нею, і для організації реєстру власників криптовалюти потрібна значна кількість високоякісних програмістів [2, с. 62].

Висновки.

Проведене дослідження не є кінцевим і має отримати продовження. Проте уже зараз слід частково погодитися із ставленням НБУ до ринку

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

криптовалюти – він дійсно може нести загрози економічній безпеці держави, а конкретніше – національній грошовій одиниці та фінансовій системі держави. З іншого боку, слід не погодитися із стратегією НБУ та держави, що полягає в ігноруванні самого існування такого ринку. Через цю незгоду запропоновано державі легітимізувати операції на ринку криптовалюти та реалізувати комплекс заходів із п'яти етапів. Для полегшення процесів реалізації цих заходів запропоновано сегментацію операцій із криптовалютою, виділенням наступних операцій із:

- 1) «майнінгу» (вирахування, видобутку, генерування, емісії тощо) криптовалюти;
- 2) депозитних операцій з криптовалютами за посередництва крипто-банків;
- 3) операцій з обміну криптовалют різних видів;
- 4) операцій з обміну криптовалют на класичні валюти держав світу;
- 5) операцій із придбання товарів, робіт, послуг за криптовалюту.

Названі види операцій після їх легітимації потрібно буде регулювати та оподатковувати диференційовано через значну кількість підстав. Однією із основних підстав може слугувати можливість отримання інформації про такі операції.

Запропоновано застосування комплексного державного підходу до регулювання відносин на ринку криптовалюти, який має визначатися обґрунтованістю та наступальністю і складатися із п'яти наступних етапів:

- I) запровадження обов'язкового декларування державними службовцями наявності у них та близьких родичів криптовалюти та проведення операцій із нею у комплексі із посиленням відповідальності за невиконання цієї вимоги;
- II) запровадження оподаткування операцій із «майнінгу» криптовалюти;

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

III) запровадження оподаткування операцій із обміну криптовалюти на гривню чи іноземну валюту, а також оподаткування операцій із купівлі-продажу товарів, робіт чи послуг за криптовалюту;

IV) вирішення питання щодо контролю (хоча б часткового) та оподаткування діяльності фірм - надавачів послуг з відкриття та обслуговування ID-гаманців криптовалюти, крипто-банків та крипто-бірж;

V) реалізація державою одного чи декількох власних проектів на ринку криптовалюти світу – розробка і запуск програм декількох нових видів криптовалюти із їх законодавчою, технічною, технологічною, організаційною підтримкою.

Названі етапи пропонованого комплексного державного підходу не є остаточними, потребують свого розвитку та оформлення у повноцінну державну програму з визначенням цілі, завдань, виконавців, контролерів, строків, засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання - виконавців та засобів державної підтримки громадян - виконавців, джерел та розмірів фінансування тощо.

Список використаних джерел

1. Дерев'янюк Б. В. Ризики здійснення операцій з криптовалютою (біткойнами) громадян і суб'єктів господарювання України. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 3. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_8.pdf
2. Дерев'янюк Б. В. Криптовалюта як альтернатива класичній валюті (на прикладі біткойну). Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

- (в авторській редакції), (28 вересня 2017 р.): у 2-х ч. Ч. 1. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. С. 60–62.
3. Деревянко Б. В., Туркот О. А. Про визнання видобутку («майнінгу») криптовалюти видом господарської діяльності. *Економіка та право*. 2018. № 1 (49). С. 52–59.
 4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
 5. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 року № 679–XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
 6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
 7. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.
 8. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239.
 9. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin: Роз'яснення Національного банку України від 10.11.2014 року. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608
 10. Report for Selected Countries and Subjects. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=41&pr.y=4&sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=,&br=1&c=512,668,914,672,612,946,614,137,311,546,213,674,911,676,314,548,193,556,122,678,912,181,313,867,419,682,513,684,316,273,913,868,124,921,339,948,638,943,514,686,218,688,963,518,616,728,223,836,516,558,918,138,748,196,618,278,624,692,522,694,622,962,156,142,626,449,628,564,228,565,924,283,233,853,632,288,636,293,634,566,238,964,662,182,960,359,423,453,935,968,128,922,611,71>

Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с.

4,321,862,243,135,248,716,469,456,253,722,642,942,643,718,939,724,734,576,644,936,819,961,172,813,132,726,646,199,648,733,915,184,134,524,652,361,174,362,328,364,258,732,656,366,654,144,336,146,263,463,268,528,532,923,944,738,176,578,534,537,536,742,429,866,433,369,178,744,436,186,136,925,343,869,158,746,439,926,916,466,664,112,826,111,542,298,967,927,443,846,917,299,544,582,941,474,446,754,666,698&s=NGDPD&grp=0&a=

11. Дерев'янюк Б. В. Про порівняння господарської діяльності з видобутком криптовалюти («майнінгом») та здійсненням операцій із нею. *Право України*. 2018. № 5. С. 164–175.
12. Дерев'янюк Б. В. Про визнання операцій із криптовалютою видами господарської діяльності та їх оподаткування. Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (23 листопада 2018 р.) : у 2-х ч. Ч. 1. Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. С. 117–119.
13. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.
14. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, 15-16, 17. Ст. 112.
15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.